

Editorial

I. A. Bláha, Brno a svět první poloviny 20. století

Dušan Janák

Česká sociologie jako celek a brněnská sociologie zvláště si v roce 2019 připomenula sto čtyřicáté výročí narození dvou spoluzakladatelů sociologie v českých zemích Inocence Arnošta Bláhy (1879–1960) a Emanuela Chalupného (1879–1958). Součástí tohoto připomenutí je i toto monotematické číslo *Sociálních studií*. Jeho smyslem však není vytvořit pouhý „fest-schrift“ k počtě Bláhy a Chalupného. Naším cílem bylo shromáždit odborné studie, jejichž svorníkem je jejich sociologické dílo, dobová sociologie, ale i širší a pro sociologii relevantní intelektuální kontext meziválečné doby viděné optikou sociálních věd, především sociologie. Protože náplní čísla jsou zejména specializované články věnované různým aspektům tematiky související s Bláhou, Chalupným a Brnem v mezinárodním kontextu první poloviny 20. století, v tomto úvodu alespoň stručně připomeneme základní souvislosti významu obou sociologických klasiků v rámci české sociologie obecně a brněnské sociologie zvláště.

Pro počátky brněnské sociologie byla postava I. A. Bláhy zcela zásadní a jeho dobrosrdečné osobnostní založení se spolupodílelo na tom, že lehce konfliktní a sršatý Emanuel Chalupný s ním i s brněnskou sociologií dobře vycházel a dlouhodobě konstruktivně spolupracoval. Oba spojoval od studentských let žákovský vztah k postavě Tomáše Garrigua Masaryka a TGM jako vědec i politik byl pro ně jedním z dlouhodobých intelektuálních témat, jakkoli se s ním každý vyrovnával po svém. Bláha i Chalupný se jako sociologové stýkali také v rámci prvních českých sociologických institucí, které nezdídko spoluzakládali nebo vedli.

Přes řadu podobností mezi nimi byla i řada rozdílů nejen osobnostních, ale i odborných a z časového odstupu můžeme říci, že rozdílná byla i jejich dobová relevance. Bláhův význam v rámci české sociologie byl nepochybně větší, Chalupný byl zase asi nejproduktivnějším autorem jejího klasického období a autorem prvního českého *Úvodu do sociologie* (1905). Bláha dokončil své habilitační řízení po první světové válce na základě teoretického spisu *Město. Studie sociologická* vydaného ještě před válkou. Koncem roku 1921 byl jmenován mimořádným profesorem sociologie na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity, kde v následujícím roce založil sociologický seminář a roku 1924 se stal řádným profesorem sociologie. Chalupný se po různých peripetiích habilitoval s Bláhovou podporou na Masarykově univerzitě ve dvacátých letech a v roce 1936 zde byl jmenován mimořádným profesorem, i když jeho přednášková činnost byla minimální.

V roce 1925 byl Bláha „hybným elementem“ založení první české sociologické společnosti a v tomto organizačním úsilí mu byl nápomocný především Chalupný. Jedním

z nejvýznamnějších Bláhových počinů na poli zakladatelském byla *Sociologická revue*, kterou založil v roce 1930 a řídil spolu s Chalupným a J. L. Fischerem. *Sociologická revue* byla časopisem mezinárodní úrovně, a to především díky systematickému referování o domácí i zahraniční sociologické produkci. Mezi zahraničními přispěvateli nalezneme jména jako Znaniecki, Sorokin nebo Michels. Zahraniční autoři zde publikovali přehledy některých národních sociologií, nejen francouzské či americké coby sociologických „velmocí“, ale např. i švédské, maďarské nebo rumunské. Bláha dbal o zastoupení systematických referátů o tzv. slovanské sociologii, tj. sociologii polské, jugoslávské, ukrajinské či bulharské. On i Chalupný napsali do *Sociologické revue* stovky textů, Bláha jich publikoval něco přes 400 a Chalupný 134 (Janák 2011, s. 999). Většinou šlo pochopitelně o drobné příspěvky a referáty, ale dost bylo i rozsáhlejších statí.

Završením Bláhova zakladatelského úsilí bylo vybudování Vysoké školy sociální v Brně v roce 1947, jejímž se stal prvním rektorem. Vysoká škola sociální byla velkým a dobře rozběhlým projektem. Budoucí absolventi doktorského studia měli získat novátorský titul doktorů sociálních věd se zkratkou RSDr., což mj. svědčilo o vybudování solidní pozice sociologie i dalších společenských věd v českém akademickém prostředí. Naneštěstí již o rok později po komunistickém převratu v roce 1948 začalo její postupné rušení. To se ostatně týkalo i všech dalších sociologických institucí v celém Československu (Pulec a Kalendovská 1995).

Bláhův i Chalupného význam pro českou sociologii nespočívá jen v zakládání sociologických institucí. Jejich příspěvek k sociologickému poznání je z pohledu vědy jako systému vědění neméně podstatný a z pohledu soudobého rozvoje oboru jistě i podstatnější. I když je většina toho, co oba sociologové publikovali, je dnes již sociologickým archaismem, minimálně jedna sociologická subdisciplína – sociologická teorie – je místem možné aktualizace myšlení sociologických klasiků, Bláhu a Chalupného nevyjímaje. Ačkoli Bláha inklinoval ke konkrétním sociologickým tématům a realizoval i několik empirických výzkumů, jak on, tak i Chalupný přispěli k obecné sociologické teorii, která byla především Chalupného „parketou“.

Chalupný celý život budoval svůj sociologický systém, který náležel spíše ke způsobu dělání sociologie v 19. století, a byl tak trochu zastaralý už v Chalupného době. Netriviální a originální myšlenky Chalupný ke své škodě utopil ve stovkách či spíše tisících stran postupně vydávaného a neustále revidovaného sociologického systému publikovaného v mnoha svazcích. Poválečné zkrácené verze zase vyšly v době (1948), kdy sociologie upadla v nemilost a v období její obnovy v 60. letech se nenašel nikdo, kdo by se k Chalupnému vracel, neboť Chalupný nestihl vědecky vychovat generaci vlastních žáků. Na kritické zhodnocení svého teoretického systému sociologie coby kulturologie v kontextu soudobých diskusí tak Chalupný obrazně řečeno stále čeká navzdory tomu, že pozornosti z pohledu dějin české sociologie se mu již dostalo poměrně dost (Zumr 1999; Pecka 2007; Nešpor 2014).

Bláha, resp. jeho dílo je na tom trochu jinak. Již za svého života stanul v čele sociologické školy a různice mezi brněnskou (Bláhovou) a pražskou (Královou) sociologickou školou byly jednou z určujících os diferenciací celé české meziválečné sociologie. Pražští sociologové si jako „trucprojekt“ založili jak vlastní časopis *Sociální problémy* (1931), tak po rozkolu v Masarykově sociologické společnosti (v němž sehrál klíčovou roli osobní spor E. Chalupného s pražským profesorem J. Králem, který měl i soudní dohru) i vlastní Společnost pro sociální badání (sic). Rozdílům obou škol se v minulosti věnovaly

specializované studie. Na tomto místě postačí zmínit, že kolem Bláhy se vytvořila skupina studentů a mladších kolegů, které inspiroval a vedl, a někteří z nich (Obrdlíková, Hájek) se podíleli na obnově sociologie v Brně v 60. letech, i když tato obnova už probíhala na zcela jiných – marxistických – základech a klíčovými osobnostmi byl Josef Solař a Ivo Možný. Ti Bláhu znali pouze zprostředkovaně, nicméně Bláhova sociologie v určitém směru, především v metodologii, ale také tendenci k určitému neakademickému přesahu, ovlivnila směřování brněnské sociologie i po Bláhovi.

Určité možnosti navázání na Bláhovu obecnou sociologickou teorii při řešení některých teoretických problémů představují i některé studie v tomto čísle, kupodivu však stále zůstává otevřená také možnost přímo navázat i na jeho empirické výzkumy, resp. na ten poslední z roku 1947. Bláha v podstatě realizoval jako organizátor dva rozsáhlé empirické výzkumy. Několikaletý výzkum obce Velká nad Veličkou na počátku třicátých let byl sice dokončen, ale jeho publikační výsledky byly z ne zcela objasněných příčin poměrně skromné. Poválečný výzkum Brna byl ještě ambicióznější výzkumnou akcí, na které se podílela řada institucí i odborníků z různých oblastí (např. pedagogiky či lékařství). Z tohoto výzkumu se dochovala rozsáhlá primární data z dotazníkových šetření realizovaných v akademickém roce 1946/1947, která nebyla z politických důvodů analyzována, ale dochovala se v podobě přibližně 20 000 dotazníků v Archivu města Brna. První explorativní studie tohoto rozsáhlého datového materiálu byly publikovány v nedávné době a byly uskutečněny podstatné kroky k umožnění sekundární analýzy dat (Janák 2019; Janák, Kuděla a Kulhavý 2016; Janák, Stanoev a Hušek 2014), většina datového materiálu však stále zůstává neanalyzována.

* * *

Soubor článků v tomto čísle se podařilo sestavit tak, že i přes svou specializovanost podávají jako celek docela dobrý plastický obraz, který zachycuje dobový intelektuální kontext brněnský, český i mezinárodní, přináší vhledy do chodu některých klíčových sociologických institucí, do prostředí domácích i mezinárodních kontaktů Bláhy či Chalupného a konečně i do detailů Bláhova sociologického myšlení.

Studie Radima Marady otevírá naše číslo obrazem širšího kulturního a intelektuálního kontextu meziválečného modernismu, ve kterém Bláha tvořil. Zatímco první část jeho studie je historickou sociologií vědění, její druhá část přechází do sociologické teorie a přináší rozbor sociologického funkcionalismu coby obecné sociologické perspektivy, která byla, je a bude dobře uplatnitelná v každé sociálněvědní analýze. Ukazuje, že tato perspektiva je pro sociologii do značné míry konstitutivní. Přitom si ponechává citlivost k věcné ambivalenci sociologického funkcionalismu i Bláhova díla.

Dvě následující studie mapují doposud nepřiliš zpracované téma dobových zahraničních kontaktů českých sociologů, které se doposud omezovalo na genealogii jejich sociologického myšlení (analýza myšlenkových vlivů) či vsazení do dobového i soudobého intelektuálního kontextu. Text Marka Skovajsy o brněnských kontaktech s americkými sociology představuje zajímavou a trochu provokativní tezi o homologii mezi štěpením v zahraniční sociologii (především francouzské a americké) a rozdíly mezi brněnskou a pražskou sociologickou školou v meziválečné české sociologii. Nesklouzává přitom do schematismu, ke kterému dualita

svádí. Věnuje se tomu, jak sociologické odborné afinity vytvářejí prostor pro kariérní dráhu a vice versa, která kontakty osobní vytvářejí prostor pro rozvoj určité sociologie.

Christopher Montel se koncentruje na francouzské a americké spolupracovníky *Sociologické revue* a na základě dobových pramenů rekonstruuje určité typy zahraničních vztahů, které Bláha a Chalupný v rámci své činnosti v revui, jež byla oficiálním orgánem Masarykovy sociologické společnosti, rozvíjeli. Ukazuje, že některé kontakty sloužily především k „dovozu“ sociologického vědění a informací ze zahraničí do českého intelektuálního prostředí, zatímco jiné byly především nástrojem „exportu“ české sociologie do mezinárodního prostoru.

Zatímco předchozí texty se věnují širšímu intelektuálnímu i institucionálnímu kontextu Bláhova díla, moje studie „Kritický realismus *Revisited*“ není ani tak textem „o Bláhovi“ jako „využitím Bláhy“ k řešení soudobých teoretických problémů, konkrétně problematiky sociální subjektivity.

Poslední text opouští tematické těžiště Bláhova díla a jeho bezprostředního kontextu.

Ústředním tématem studie Markéty Sedláčkové je Masaryk a vztah jeho sociologie k politice. Jeho žáci Chalupný a Bláha jsou v rámci rozboru spíše doplňky. Autorka svůj text již nemohla dopracovat, zemřela nečekaně a náhle, a vydáváme jej proto v jeho první (pracovní) verzi. Je mi to líto ne jako editorovi čísla, který ji s prosbou o text oslovil, ale především jako spřátelenému kolegovi. Po odborné i lidské stránce však není bez zajímavosti, že v tomto svém možná posledním textu Markéta Sedláčková vedle historicko-sociologické analýzy díla klasiků otevírá velké klasické téma, tázání po smyslu sociologické práce jako takové. Tím trochu po masarykovsku reflektuje samu sociologii i svoji sociologickou práci *sub specie aeternitatis*. Nezdá se mi proto od věci úvod předkládaného monotematického čísla zakončit citací závěru její studie:

„Sepětí Masarykovy sociologie s filozofií, projevující se v požadavku osmyslnění reality, Chalupného antropogeografie vyvozující zákony společnosti z přírodního prostředí, či naopak Bláhova metoda sociální introspekce a hodnotící charakter jeho sociologie se na základě dnešních vědeckých kritérií mohou jevit jako neobjektivní, vědecky nepřijatelné. Víra v sílu sociologického poznání se nám dnes může zdát na jednu stranu až úsměvná a závěry tehdejších sociologů ve prospěch podpoření existence nového státu neobjektivní až zavádějící. Na druhou stranu je třeba mít na mysli, že přiřknutí smyslu vědecké analýze znamená i částečné nesení odpovědnosti za odhalené skutečnosti, možná i za další zacházení s nimi, kterému se dnes v sociologii máme tendenci spíše vyhýbat.“

Literatura

- JANÁK, Dušan 2019. „Brněnští dělníci v roce 1947: sociologický exkurz.“ Pp. 534–554 in Dušan JANÁK, Stanislav KOKOŠKA a kol. *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- JANÁK, Dušan 2011. „Autorská a tematická struktura *Sociologické revue*. Příspěvek k sociologickému rozboru dějin české sociologie.“ *Sociologický časopis* 47(5): 991–1016.
- JANÁK, Dušan, Michal KUDĚLA a Václav KULHAVÝ. 2016. „Sociologický výzkum města Brna z roku 1947: Analýza datového souboru podle základních sociodemografických charakteristik.“ *Brno v minulosti a dnes* 29: 330–356.
- JANÁK, Dušan, Martin STANOEV a Petr HUŠEK. 2014. „Poválečný sociologický výzkum města Brna z roku 1947 a metodika jeho soudobého zpracování z pohledu historicko-sociologické analýzy průmyslového dělnictva před rokem 1948.“ *Data a výzkum – SDA Info* 127(2): 143–163.
- NEŠPOR, Zdeněk R. 2014. „Emanuel Chalupný“ Pp. 76–85 in Zdeněk R. NEŠPOR a kol. *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia.
- PULEC, Jiří a Jiřina KALEDOVSKÁ. 1995. „Vysoká škola sociální v Brně.“ *Universitas. Revue Masarykovy univerzity v Brně*. 1995/1: 39–43.
- ZUMR, Josef (ed.) 1999. *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor: sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, konaného ve dnech 2.–3. října 1998 v Táboře*. Praha: Filosofia.